

HOLOCAUST BIBLIOTHEEK

Loe de Jong

Jodenvervolging in Nederland 1940 – 1945

I

Inleidingen en redactie
Conny Kristel, Boudewijn Smits en Frank van Vree

uitgeverij
Verbum

NIOD
instituut voor
oorlogs-, holocaust-
en genocidestudies

Jodenvervolging in Nederland

Loe de Jong

Jodenvervolging in Nederland 1940-1945

Wat Loe de Jong schreef over de Sjoa in
Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog

Conny Kristel, Boudewijn Smits en Frank van Vree (red.)

Deze uitgave verschijnt mede onder auspiciën van het NIOD Instituut voor oorlogs-, Holocaust- en genocidestudies.

© 2018 Uitgeverij Verbum

© Inleidingen: 2018 B.J. Smits, C. Kristel en F.P.I.M. van Vree

Vormgeving binnenwerk: Dianne Rijnbende

ISBN 9789074274869

Meer informatie: verbum.nl

Jodenvervolging in Nederland

DEEL 1

INHOUDSOPGAVE

DEEL 1

Woord vooraf15

INLEIDINGEN

Een massief hooggebergte dat piekt in de verte21

Boudewijn J. Smits

‘Het is gebeurd, dus moet het vastgelegd worden’67

Conny Kristel

Nieuwe thema’s, andere perspectieven. De historiografie
van de Jodenvervolging na De Jong95

Frank van Vree

HOOFDSTUK 1

Mussert en de NSB129

HOOFDSTUK 2

‘Das dritte Reich’ en het begin van de Jodenvervolging .143

Jodenvervolging.145

HOOFDSTUK 3

Nederland en de Joodse vluchtelingen161

De eerste vluchtelingen163

Een internationaal vraagstuk.174

Nederlands beleid178

Het Comité voor Bijzondere Joodse Belangen.188

Prof. dr. D. Cohen.192

Het Joodse Vluchtelingencomité.198

Na de ‘Anschluss’	211
De ‘Reichskristallnacht’	218
De eerste kampen	229

HOOFDSTUK 4

Op de vlucht	235
De vluchtelingen	237
‘Wij hebben de strijd gestaakt’ (deels)	257
IJmuiden (deels)	259

HOOFDSTUK 5

Het begin van de Jodenvervolging in bezet Nederland	263
De eerste maanden	268
Het beleid van de secretarissen-generaal	279
De eerste protesten	295
De kerken	304
De Joden uit overheidsdienst verwijderd	319
Cleveringa’s toespraak	334

HOOFDSTUK 6

De Februaristaking	349
Nieuwe anti-Joodse maatregelen	364
Vechtpartijen	374
Razzia	402
Communistische Partij Nederland	410
De staking	433
Reacties	447
De achttien doden	462

HOOFDSTUK 7

Naar het getto	467
Joodse Coördinatie-Commissie en Joodse Raad	503
Registratie van de Joden	531
Isolering	550
Visser contra Cohen	589
Roof	602
Overzicht	639

HOOFDSTUK 8

Naar de <i>Endlösung</i>	647
Legale emigratie	673
Competentieconflicten in bezet Nederland	685
Verantwoordelijkheden.	722
De Jodencartotheek van de ‘Zentralstelle’	740
‘Emigratie’ van de Duitse Joden?	743
De Joodse werkkampen	752
Gedwongen verhuizingen	768
Invoering Neurenberger wetten.	777
Reacties in niet-Joodse kringen	780
De Jodenster	791
Laatste voorbereidingen	809

HOOFDSTUK 9

Deportaties, eerste fase	825
Niemand viel Pool bij.	830
Protesten.	839
De kerken spraken	842
Wat deed Londen?	856
Naar een nieuw systeem	858
Nederlandse Spoorwegen	877
Vlucht en onderduik	884
Van de vluchtelingen naar de onderduikers	891
Uitzonderingen?	895

HOOFDSTUK 10

Deportaties, tweede fase	903
De Joodse werkkampen leeggehaald.	914
Rol van de politie	924
De Joodse Raad	955
De ‘stempels’ en ‘lijsten’.	965
Kandidaten voor emigratie	979
Bestemd voor Theresienstadt	989
De gemengd-gehuwden	999
‘Rüstungsjuden’.	1005
‘ <i>Diamant-Juden</i> ’/het ‘120.000 stempel’	1009
‘ <i>Christen-Juden</i> ’	1013
De Calmeyer-gevallen	1018

Terugblik	1036
Nieuwe ophaalacties.	1038
Het ‘ <i>Judendurchgangslager</i> ’ Vught	1054
Het leeghalen van de woningen.	1060
Hulp aan Joden	1065
De ‘Jodenjagers’	1093
Naar de derde fase	1104

HOOFDSTUK 11

Deportaties, derde fase	1111
Sterilisatie van de gemengd-gehuwden.	1118
De laatste grote razzia’s	1133
Wat wist men van Auschwitz en Sobibor?.	1168
Terugblik op de deportaties	1225

HOOFDSTUK 12

Laatste fase van de Jodenvervolging	1269
De legale rest.	1270
Vermogensliquidatie.	1295
Antisemitisme	1314
De jacht op de Joodse onderduikers.	1324
Weinreb	1330
De Joodse onderduik	1349

DEEL 2

HOOFDSTUK 13

De Duitse concentratie- en vernietigingskampen.	1363
Himmler en de ‘Gestapo’ 1933-1939.	1376
Concentratiekampen 1933-1939.	1382
Rechtspraak 1933-1939	1393
Rechtspraak 1939-1945	1403
‘ <i>Schutzhaftlinge</i> ’ 1939-1945	1411

'Nacht-und-Nebel'-gevangenen	1418
Executies en massale uitroeiing	1429
Medische experimenten	1448
Concentratiekampen 1939 - 1945: drie fasen	1459
De 'officiële' kampen en hun 'Aussenkommandos'	1461
Gevangenen: categorieën en aantallen	1468
'ss'-ondernemingen	1477
Van de eerste naar de tweede fase	1485
De gevangenen en de oorlogsproductie	1497
Totaalcijfers	1509
Slot	1515

HOOFDSTUK 14

In het concentratiekamp	1519
De 'ss'	1526
Gedrag van de 'ss'	1547
Het concentratiekamp	1549
Aankomst	1571
Eén dag	1576
Werk	1604
Appèls	1614
Koude	1618
Honger	1621
Ziek-zijn	1634
Slechte en minder slechte kampen	1644
Pakketten	1659
De kapo's	1671
Reacties	1696
Groepsverschillen	1723
Verzet	1752
Slot	1763

HOOFDSTUK 15

Concentratiekampen in Nederland	1769
Schoorl	1773
Amersfoort	1777
Ommen	1839
Vught	1851
Terugblik	1921

HOOFDSTUK 16

Gedeporteerde Joden	1929
Barneveld	1946
‘Judendurchgangslager’ Vught	1950
Westerbork	1966
Theresienstadt	2025
Bergen-Belsen	2033
Trein naar ‘Polen’	2050
De Kosel-groep	2058
Auschwitz	2073
Sobibor	2153

HOOFDSTUK 17

Terugblik	2179
---------------------	------

HOOFDSTUK 18

Hulp aan gedeporteerde Joden	2193
Hulporganisaties	2200
Hulp aan krijgsgevangenen	2227
Hulp aan gijzelaars	2232
Hulp aan gevangenen in gevangenissen	2232
Hulp aan gevangenen in concentratiekampen in Nederland	2236
Hulp aan gevangenen in concentratiekampen in Duitsland	2243
Hulp aan gedeporteerde Joden	2262
Slot	2283

HOOFDSTUK 19

Hulp aan Joodse vluchtelingen	2295
De regering en de Joden	2297
Regeringscommissariaat voor de vluchtelingen	2334
Zweden	2349
Frankrijk en België	2353
Zwitserland	2383
Spanje	2401
Portugal	2420
Terugblik	2426

HOOFDSTUK 20

Het concentratiekamp Vught ontruimd 2437

HOOFDSTUK 21

Terreur in de kampen 2451

De kampen Ommen en Amersfoort 2453

Nu de transporten. 2462

Martelingen 2465

‘Todeskandidaten’ 2488

HOOFDSTUK 22

Hulp aan onderduikers 2525

HOOFDSTUK 23

Einde van de concentratiekampen 2535

Het Auschwitz-complex geëvacueerd 2537

Het Neuengamme-complex. 2571

Andere concentratiekamp-complexen 2583

Weinig hulp voor Nederlanders. 2616

Slot 2651

HOOFDSTUK 24

Concentratiekampen na de Duitse ineenstorting 2655

HOOFDSTUK 25

Geschonden groepen 2701

HOOFDSTUK 26

De Joodse Ereraad 2725

HOOFDSTUK 27

Rechtsherstel 2735

Joodse zaken 2737

De effecten uit Joods bezit 2757

WOORD VOORAF

Wie interesse heeft in de vroege geschiedschrijving van de Holocaust, denkt niet meteen aan het omvangrijke werk van Loe de Jong. Dat is niet zo verwonderlijk, omdat zijn 13-delige geschiedwerk *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dat verscheen in 26 banden tussen 1969 en 1988, zoveel meer omvat. Dit belemmert het zicht op het feit dat de Jodenvervolgung een belangrijke plaats in zijn nationale geschiedenis inneemt. In de 13 delen ontvouwt het thema zich stapsgewijs: er zijn delen waarin het verspreid over enkele tientallen bladzijden aan de orde komt, en er zijn delen waarin de Jodenvervolgung centraal staat.

Tijdgenoten van De Jong konden niet anders dan gespannen wachten op de verschijning van de opeenvolgende delen en konden derhalve het verhaal van De Jong alleen stapsgewijs en met grote tussenpozen tot zich nemen. Latere generaties konden in principe het hele verhaal van de Jodenvervolgung in één keer lezen, mits men bereid was het nodige zoekwerk te verrichten om in de achtereenvolgende delen de relevante passages te traceren. In deze bundel zijn deze fragmenten, die tezamen twee volumineuze boeken opleveren, bijeengebracht. In deze opzet komt De Jongs verhaal over de vervolgung en de vernietiging van de Joden als een doorlopend en zelfstandig verhaal volledig tot zijn recht, en krijgt het de aandacht die het verdient als bijdrage aan de vroege geschiedschrijving van de Jodenvervolgung.

Dankzij de systematische werkwijze van De Jong heeft de selectie van de relevante passages de redactie niet voor grote problemen gesteld. Slechts een enkele keer zijn hele korte passages van één of enkele zinnen niet opgenomen om versnippering te voorkomen.

Waar de lotgevallen van de Joden onderdeel zijn van een uiteenzetting over de nazistische politiek tegenover diverse groepen, met name in deel 8 in het hoofdstuk ‘Het Duitse systeem’, is het hoofdstuk integraal opgenomen. Tekst en beeldmateriaal van de oorspronkelijke uitgave zijn zoveel mogelijk intact gelaten. Een uitzondering is gemaakt voor de modernisering van de spelling en van zeer gedateerde formuleringen.¹ Daarnaast hebben de hoofdstukken – onder verwijzing naar de oorspronkelijke vindplaats – een nieuwe nummering gekregen.

Om zoveel mogelijk recht te doen aan de opbouw van De Jongs geschiedverhaal heeft de redactie tevens, waar dat nuttig of noodzakelijk was, in een korte lastekst samengevat welke onderwerpen De Jong in de tussenliggende delen dan wel hoofdstukken besprak. Wat de afbeeldingen betreft zijn in deze uitgave in principe dezelfde foto’s gebruikt als in *Het Koninkrijk*, met dien verstande dat in geval er thans een betere kwaliteit van min of meer dezelfde afbeelding voorhanden is, de voorkeur is gegeven aan de versie van betere kwaliteit. Op dit vlak heeft de redactie dankbaar gebruik gemaakt van de adviezen en hulp van René Kok, beeldonderzoeker van het NIOD.

Naast de verbindende teksten hebben de redacteuren elk een inleidende bijdrage geschreven. Deze inleidingen, die het werk van

1 Voor de volledigheid volgt hier een opsomming van alle doorgevoerde wijzigingen in de tekst en opmaak: De huidige voorkeursspelling is doorgevoerd, gedateerde formuleringen (hunner, hetwelk, te onzent, der enz.) en werkwoordsvormen (stiet) zijn gemoderniseerd, jaartallen zijn voluit geschreven: 1938 in plaats van ‘38, citaten cursief en zonder aanhalingstekens, afkortingen (z.g., ca. enz.) voluit geschreven, voltooid deelwoord op de ‘westelijk Nederlandse’ manier: niet ‘veranderd heeft’, maar ‘heeft veranderd’, geen kleinkapitalen in de voetnoten behalve bij Romeinse cijfers. De wijzigingen opgesomd in deel 13 van *Het Koninkrijk* zijn ook verwerkt. Verwijzingen in de tekst naar andere delen en hoofdstukken zijn gehandhaafd, met dien verstande dat de verwijzing naar een hoofdstuk in deze bundel is aangepast naar de hier gehanteerde hoofdstuknummering. Indien verwezen wordt naar een deel of hoofdstuk dat geen onderdeel uitmaakt van deze bundel wordt verwezen naar *Het Koninkrijk*.

De Jong vanuit biografisch en historiografisch perspectief bezien, beogen door het bieden van context en achtergrond de bundel te verrijken en zo toegankelijk mogelijk te maken. Boudewijn Smits, de biograaf van Loe de Jong, bespreekt hoe De Jong de Nederlandse media en historiografie over de geschiedschrijving van de bezettingsperiode gedurende een halve eeuw heeft gedomineerd en laat zien hoe persoonlijke ervaringen in de oorlogsjaren zijn werk ingrijpend hebben beïnvloed. NIOD-onderzoeker Conny Kristel belicht in haar bijdrage het permanente gevecht dat het onderzoeken en het schrijven over de Holocaust voor De Jong moet zijn geweest. Zij bespreekt aspecten van De Jongs werk waarin dit gevecht zijn sporen heeft nagelaten. In de derde en afsluitende bijdrage biedt NIOD-directeur Frank van Vree een schets van de belangrijkste thema's, perspectieven en discussies in de geschiedschrijving van de Jodenvervolging sinds het einde van de jaren zeventig, het moment waarop De Jong vrijwel alle in deze bundel opgenomen teksten had voltooid.

De redactie is Uitgeverij Verbum erkentelijk voor de uitgave van deze omvangrijke tweedelige bundel. Hiermee maakt zij De Jongs bijdrage aan de vroege geschiedschrijving van de Jodenvervolging dertig jaar na voltooiing van de 13-delige serie zichtbaar en toegankelijk voor nieuwe generaties. Naar wij hebben begrepen gaat met deze publicatie een door Loe de Jong ooit zelf gekoesterde wens in vervulling.

Loe de Jong

Jodenvervolging in Nederland

1940 – 1945

Loe de Jong schreef het veel geprezen seriewerk *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. Dit veertiendelige overzichtswerk verscheen in 30 boekbanden (inclusief bijlagen, commentaren en register) in de periode 1969 t/m 1994. Vanwege deze lange tijdspanne van een kwarteeuw konden lezers geen helder en integraal beeld verkrijgen van het meest omvangrijke thema uit Loe de Jongs levenswerk: zijn analyse van de Jodenvervolging in Nederland. Daarom bundelt Uitgeverij Verbum in samenwerking met het NIOD, Instituut voor oorlogs-, holocaust- en genocidestudies, alle passages over de Jodenvervolging uit *Het Koninkrijk* in twee overzichtelijke banden. De geschiedschrijving over de internationale Holocaust is na de publicatie van het laatste deel van *Het Koninkrijk* niet stil blijven staan. In de eerste delen van *Het Koninkrijk* werd de term Holocaust nog niet eens gebruikt. Inmiddels zijn er vele nieuwe onderzoeksresultaten geboekt en zijn tal van andere accenten gelegd, maar het raamwerk van De Jongs analyse blijft onomstreden en voor iedereen relevant.

Om deze ontwikkelingen en achtergronden voor de huidige lezer te belichten wordt het leven en werk van Loe de Jong in deze postume monografie belicht in drie inleidingen, geschreven door dr. Boudewijn Smits (biograaf – o.a. *Loe de Jong, 1914-2005. Historicus met een missie*), dr. Conny Kristel (senior onderzoeker van het NIOD en projectdirecteur EHRI - o.a. *Geschiedschrijving als opdracht. Abel J. Herzberg, Jacques Presser en Loe de Jong over de Jodenvervolging*) en prof. dr. Frank van Vree (directeur van het NIOD en hoogleraar Geschiedenis van Oorlog, Conflict en Herinnering aan de UvA - o.a. *In de schaduw van Auschwitz. Herinneringen, beelden, geschiedenis*).

9 789074 274869

